

**PEDAGOGIK FAOLIYATDA KOGNITIV FAOLIYATNI YUZAGA
KELTIRUVCHI OMILLAR HAMDA INTERAKTIV TA’LIM METODLARI VA
TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI**

<https://doi.org/10.70728/c.series.v08.i02.081>

Abdiraimova Gulrux Samad qizi

Qarshi davlat pedagogika universiteti 2-kurs PhD doktoranti

e-mail: gulruhabdiraimova@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-7766-6336>

Annotatsiya. Mazkur maqolada pedagogik jarayonda o‘quvchilarning kognitiv faoliyatini shakllantiruvchi asosiy omillar hamda uni rivojlantirishda qo‘llaniladigan interaktiv ta’lim metodlari va zamonaviy pedagogik texnologiyalar tahlil qilinadi. Tadqiqotda kognitiv rivojlanishning nazariy asoslari, ta’lim jarayonida o‘quvchilarning bilish faolligini oshirishga xizmat qiluvchi interaktiv yondashuvlarning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, interaktiv metod va texnologiyalarning ta’lim samaradorligini oshirishdagi o‘rni ochib berilgan hamda ularni amaliyotga tatbiq etish bo‘yicha xulosalar berilgan.

Kalit so‘zlar: Kognitiv faoliyat, pedagogik jarayon, kognitiv rivojlanish, bilish jarayoni, o‘quv faoliyati, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, ta’lim sifati.

Аннотация. В данной статье анализируются основные факторы, формирующие когнитивную деятельность обучающихся в педагогическом процессе, а также интерактивные методы обучения и современные педагогические технологии, применяемые для её развития. В исследовании раскрываются теоретические основы когнитивного развития и освещается значение интерактивных подходов, способствующих повышению познавательной активности обучающихся в образовательном процессе. Кроме того, показана роль интерактивных методов и технологий в повышении эффективности обучения, а также представлены выводы по их практическому внедрению.

Ключевые слова: когнитивная деятельность, педагогический процесс, когнитивное развитие, познавательный процесс, учебная деятельность, личностно-ориентированное обучение, качество образования.

Abstract: This article analyzes the main factors shaping students' cognitive activity in the pedagogical process, as well as interactive teaching methods and modern pedagogical technologies used to develop it. The study reveals the theoretical foundations of cognitive development and highlights the importance of interactive approaches that contribute to

increasing learners' cognitive engagement in the educational process. In addition, the role of interactive methods and technologies in improving the effectiveness of education is examined, and conclusions regarding their practical implementation are presented.

Keywords: cognitive activity, pedagogical process, cognitive development, learning process, learning activity, learner-centered education, quality of education.

Kirish. Bugungi globallashuv va axborotlashuv sharoitida ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan asosiy vazifalardan biri — o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, muammoni hal etish va bilimlarni amaliyotda qo'llash kabi kognitiv kompetensiyalarini rivojlantirishdan iboratdir. Zamonaviy pedagogika fanida ta'lim jarayonining samaradorligi nafaqat bilimlarning hajmi, balki o'quvchilarning kognitiv faoliyati darajasi bilan ham belgilanadi. Shu bois pedagogik jarayonda kognitiv faoliyatni shakllantiruvchi omillarni aniqlash va ularni rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali metod hamda texnologiyalarni joriy etish dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi.

Kognitiv faoliyat shaxsning bilish jarayonlari — idrok, xotira, tafakkur, tasavvur va diqqat bilan uzviy bog'liq bo'lib, u ta'lim jarayonida o'quvchining faol ishtirokini ta'minlaydi. An'anaviy ta'lim shakllarida o'quvchi ko'proq bilimlarni qabul qiluvchi subyekt sifatida namoyon bo'lsa, zamonaviy ta'lim paradigmasida u faol, mustaqil va tanqidiy fikrlovchi shaxs sifatida qaraladi. Bu esa pedagogik jarayonda interaktiv ta'lim metodlari va innovatsion pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanishni taqozo etadi.

Interaktiv ta'lim metodlari o'quvchilarning bilish faolligini oshirish, muloqotga kirishish, hamkorlikda ishlash va bilimlarni mustahkamlash imkonini beradi. Muammoli ta'lim, loyihaviy faoliyat, klaster, aqliy hujum, keys-stadi kabi metodlar o'quvchilarning kognitiv rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatib, ularning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta'lim sifatini oshirish, shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni amalga oshirish va o'quv jarayonini samarali tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada pedagogik jarayonda kognitiv faoliyatni shakllantiruvchi omillar tahlil qilinib, uni rivojlantirishda qo'llaniladigan interaktiv ta'lim metodlari hamda pedagogik texnologiyalarning ahamiyati ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan yoritiladi. Tadqiqot natijalari ta'lim jarayonida kognitiv faoliyatni rivojlantirishga qaratilgan samarali pedagogik yechimlarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi va metodlari. Mazkur tadqiqot pedagogik jarayonda kognitiv faoliyatni shakllantiruvchi omillarni aniqlash hamda uni rivojlantirishda qo'llaniladigan interaktiv ta'lim metodlari va pedagogik texnologiyalarning samaradorligini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot metodologik asosi sifatida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, konstruktivizm va faoliyatga asoslangan ta'lim konsepsiyalari qabul qilindi. Ushbu yondashuvlar o'quvchilarning bilish faolligini rivojlantirish, mustaqil va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot jarayonida nazariy va empirik tadqiqot metodlaridan kompleks tarzda foydalanildi. Nazariy bosqichda pedagogika, psixologiya va didaktika sohasidagi ilmiy adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar hamda zamonaviy ilmiy tadqiqotlar tahlil qilindi. Tahlil, sintez, taqqoslash va umumlashtirish metodlari orqali kognitiv faoliyat tushunchasining mazmuni, uni shakllantiruvchi omillar hamda interaktiv ta’lim metodlarining pedagogik imkoniyatlari aniqlashtirildi.

Empirik tadqiqot metodlari sifatida pedagogik kuzatuv, suhbat, anketa va diagnostik metodlardan foydalanildi. Pedagogik kuzatuv orqali ta’lim jarayonida o‘quvchilarning bilish faolligi, mustaqil fikrlash darajasi hamda interaktiv metodlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlardagi ishtiroki o‘rganildi. Suhbat va so‘rovnomalar yordamida o‘qituvchilar va o‘quvchilarning interaktiv ta’lim metodlariga bo‘lgan munosabati, ularning ta’lim samaradorligiga ta’siri haqida ma’lumotlar to‘plandi.

Shuningdek, tadqiqotda pedagogik tajriba-sinov ishlari tashkil etilib, interaktiv ta’lim metodlari va zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida dars mashg‘ulotlari o‘tkazildi. Tajriba-sinov jarayonida o‘quvchilarning kognitiv faoliyatidagi o‘zgarishlar dastlabki va yakuniy diagnostika natijalari asosida tahlil qilindi. Olingan natijalar miqdoriy va sifat tahlili metodlari yordamida qayta ishlanib, interaktiv metodlarning ta’lim samaradorligiga ta’siri baholandi.

Tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta’minlash maqsadida ma’lumotlarni taqqoslash, natijalarni statistik va mantiqiy tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi pedagogik jarayonda kognitiv faoliyatni rivojlantirishga qaratilgan samarali interaktiv metod va texnologiyalarni aniqlash hamda ularni ta’lim amaliyotiga joriy etish bo‘yicha ilmiy xulosalar chiqarishga imkon berdi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari pedagogik jarayonda kognitiv faoliyatni shakllantiruvchi omillar hamda interaktiv ta’lim metodlari va zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o‘quvchilarning bilish faolligiga ta’sirini aniqlash imkonini berdi. O‘tkazilgan nazariy va empirik tahlillar asosida kognitiv faoliyatning rivojlanish darajasi ta’lim jarayonini tashkil etish shakli va qo‘llanilgan metodlarga bevosita bog‘liqligi aniqlandi.

Pedagogik kuzatuv va diagnostika natijalariga ko‘ra, an’anaviy o‘qitish usullari ustun bo‘lgan mashg‘ulotlarda o‘quvchilarning bilish faolligi asosan reproduktiv xarakterga ega ekanligi kuzatildi. Bunda o‘quvchilar tayyor bilimlarni qabul qilishga yo‘naltirilgan bo‘lib, mustaqil tahlil va muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalari yetarli darajada rivojlanmagan. Aksincha, interaktiv ta’lim metodlari asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda o‘quvchilarning kognitiv faolligi sezilarli darajada oshgani qayd etildi.

Tajriba-sinov ishlari natijalari shuni ko‘rsatdiki, muammoli ta’lim, keys-stadi, loyihaviy faoliyat, aqliy hujum va guruhli ishlash metodlari qo‘llanilgan ta’lim jarayonida o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, umumlashtirish va xulosa chiqarish ko‘nikmalari barqaror shakllandi. Dastlabki va yakuniy diagnostika natijalari

solishtirilganda, tajriba guruhidagi o‘quvchilarning kognitiv rivojlanish ko‘rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan yuqori darajada ekanligi aniqlandi.

So‘rovnoma va suhbat natijalari o‘qituvchilarning aksariyati interaktiv metodlardan foydalanish o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan qiziqishini oshirishi, dars jarayonida faol ishtirok etishini ta’minlashi va bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishga xizmat qilishini e’tirof etganini ko‘rsatdi. O‘quvchilar tomonidan ham interaktiv mashg‘ulotlarning muloqotga boyligi, erkin fikr almashish imkoniyati va jamoaviy hamkorlikni rivojlantirishi ijobiy baholandi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni uyg‘un holda qo‘llash o‘quvchilarning kognitiv faoliyatini rivojlantirishda muhim omil ekanligini tasdiqladi. Ta’lim jarayonida pedagogik texnologiyalardan maqsadli va tizimli foydalanish o‘quvchilarning bilish jarayonlarini faollashtirib, ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qilishi aniqlandi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari pedagogik jarayonda interaktiv ta’lim metodlari va texnologiyalarni keng joriy etish o‘quvchilarning kognitiv faoliyatini rivojlantirishning samarali vositasi ekanligini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

Muhokama. Mazkur tadqiqot natijalari pedagogik jarayonda kognitiv faoliyatni shakllantirish va rivojlantirish masalasida interaktiv ta’lim metodlari hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning muhim ahamiyatga ega ekanligini tasdiqladi. Olingan empirik ma’lumotlar ta’lim jarayonini an’anaviy yondashuvdan interaktiv va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim modeliga o‘tkazish zaruratini ko‘rsatdi.

Tadqiqot davomida aniqlangan natijalar kognitiv rivojlanishning konstruktivistik va faoliyatga asoslangan ta’lim nazariyalari bilan uyg‘un ekanligini ko‘rsatadi. Xususan, o‘quvchilarning bilish faolligi interaktiv metodlar qo‘llanilgan sharoitda sezilarli darajada oshgani, bilimlarni tayyor holatda qabul qilishdan ko‘ra, ularni mustaqil izlanish va hamkorlik orqali o‘zlashtirish samaraliroq ekanligini tasdiqlaydi. Bu holat kognitiv faoliyatning rivojlanishi faol ishtirok va muammoli vaziyatlarni hal etish bilan bevosita bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Natijalarning tahlili shuni ko‘rsatadiki, muammoli ta’lim, keys-stadi, loyihaviy faoliyat va guruhli ish kabi interaktiv metodlar o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash, tahlil qilish va umumlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantirishda alohida samaradorlikka ega. Ushbu metodlar orqali o‘quvchilar bilim subyekti sifatida shakllanib, o‘z o‘quv faoliyatini rejalashtirish va baholash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa kognitiv faoliyatning yuqori darajada namoyon bo‘lishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim yondashuvi va pedagogik texnologiyalarni integratsiyalash ta’lim samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligini ko‘rsatdi. Interaktiv texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan ichki motivatsiyasini kuchaytirib, bilish jarayonida faol va ongli ishtirokini

ta‘minlaydi. Bu holat avvalgi tadqiqotlarda ilgari surilgan kognitiv motivatsiya va o‘quv faoliyati o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik haqidagi ilmiy qarashlarni yana bir bor tasdiqlaydi.

Biroq tadqiqot natijalarini talqin etishda ayrim cheklovlarni ham inobatga olish lozim. Jumladan, tadqiqot muayyan ta‘lim muassasasi va cheklangan o‘quvchilar kontingenti doirasida olib borilgani sababli, natijalarni umumlashtirishda ehtiyotkorlik talab etiladi. Kelgusida kengroq miqyosda, turli ta‘lim bosqichlari va fan yo‘nalishlari kesimida tadqiqotlar olib borish interaktiv metodlarning kognitiv faoliyatga ta‘sirini yanada chuqurroq o‘rganish imkonini beradi.

Umuman olganda, muhokama qilingan natijalar pedagogik jarayonda kognitiv faoliyatni rivojlantirish interaktiv ta‘lim metodlari va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni tizimli va maqsadli qo‘llash orqali samarali amalga oshirilishini ilmiy jihatdan asoslaydi. Bu esa ta‘lim amaliyotida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish zaruratini ko‘rsatadi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot pedagogik jarayonda o‘quvchilarning kognitiv faoliyatini shakllantiruvchi omillarni aniqlash va uni rivojlantirishda interaktiv ta‘lim metodlari hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning samaradorligini o‘rganishga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, interaktiv yondashuvlar, muammoli ta‘lim, loyihaviy faoliyat, keys-stadi va guruhli ishlash metodlari o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil qilish, umumlashtirish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi.

Shuningdek, shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim va pedagogik texnologiyalarni tizimli qo‘llash o‘quvchilarning bilish faolligini oshirishga, ularni dars jarayonida faol va ongli ishtirok etishga undashga xizmat qiladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, ta‘lim samaradorligini oshirish uchun interaktiv metod va texnologiyalarni amaliyotga joriy etish pedagogik jarayonning ajralmas qismi hisoblanadi.

Tadqiqot xulosalari pedagogik amaliyotda quyidagi tavsiyalarni ilgari surishga imkon beradi:

- ta‘lim jarayonida interaktiv metodlarni tizimli va maqsadli ravishda qo‘llash.
- shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvni tatbiq etish orqali o‘quvchilarning kognitiv faoliyatini faollashtirish.
- pedagogik texnologiyalardan foydalanishni kengaytirish va darslarni samarali tashkil etish.
- o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish va mustaqil bilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratish.

Umuman olganda, tadqiqot pedagogik jarayonda interaktiv ta‘lim metodlari va zamonaviy texnologiyalarni samarali qo‘llash orqali o‘quvchilarning kognitiv rivojlanishini ta‘minlash mumkinligini ilmiy jihatdan asoslab beradi. Bu natijalar ta‘lim sifati va samaradorligini oshirish, shuningdek, pedagoglarning metodik faoliyatini takomillashtirish uchun muhim ilmiy-amaliy asos hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 1. Коротаева, Е.В. Активизация познавательной деятельности учащихся. – Екатеринбург, 1995. – 83с.
2. Зимняя И.А. “Педагогическая психология” Москва. “Логос”. 2005
3. Ausubel, D. (1968). Educational Psychology: A Cognitive View. New York: Holt, Rinehart & Winston.
4. Gagné, R. (1985). The Conditions of Learning and Theory of Instruction. New York: CBS College Publishing.
5. Gardner, H. (2006). Multiple Intelligences: New Horizons in Theory and Practice. Basic Books.
6. Mayer, R. E. (2009). Multimedia Learning. Cambridge University Press.
7. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
8. Shodmonov Sh.Sh. (2022). Pedagogik texnologiyalar va interaktiv metodlar. Toshkent: TDPU nashriyoti.
9. Jumayeva, M. Sh. “Boshlang‘ich ta’limda innovatsiya va integratsiya”. Darslik. Toshkent. 2025
10. G.S.Abdiraimova “Pedagogik mahurat” O‘quv qo‘llanma “Grand Kondor Print” Toshkent 2025.